

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINI BOSHQARISHNING RAQOBATBARDOSHLIGINI TAKOMILLASHTIRISH

Taylanova Sh.Z.

Аннотация

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim, uni boshqaruv tizimi, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rahbarlik, pedagogik jarayonni boshqarish, MTT tarbiyachilarining ish hujjatlari, ta'lim sifatini boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari, tarbiyaviy tadbirlarni uyushtirish, boshqaruvda marketingni ahamiyati haqida ma'lumotlar mujassamlashgan.

Калит so'zlar: O'zbekistonda maktabgacha ta'lim, uni boshqaruv tizimi, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rahbarlik, pedagogik jarayonni boshqarish

Аннотация

Сведения о дошкольном образовании в Узбекистане, системе его управления, лидерстве в организациях дошкольного образования, управлении педагогическим процессом, рабочих документах воспитателей МТТ, особенностях управления качеством образования, организации образовательных мероприятий, значении маркетинга в управлении.

Ключевые слова: дошкольное образование в Узбекистане, система его управления, руководство в организациях дошкольного образования, управление педагогическим процессом.

Abstract

Information about preschool education in Uzbekistan, its management system, leadership in preschool education organizations, management of the pedagogical process, working documents of MTT educators, specific features of educational quality management, organization of educational events, importance of marketing in management.

Keywords: preschool education in Uzbekistan, its management system, leadership in preschool education organizations, management of the pedagogical process.

Maqsadimiz maktabgacha ta'lim tizimining hozirgi holatining asosiy xususiyatlarini nazariy-uslubiy va empirik-sotsiologik tahlil qilish va bozor iqtisodiyoti sharoitida yanada takomillashtirishga tayyorlik darajasini aniqlashdan iborat. Vazifalarimiz: 1. Maktabgacha ta'limni tahlil qilish uchun nazariy va uslubiy asoslarni ishlab chiqish. 2. Nazariy va uslubiy yondashuv asosida maktabgacha yoshdagi bolalik hodisasining mazmuni va mohiyatini ko'rib chiqish, uning o'ziga xosligini aniqlash. 3. Maktabgacha ta'lim sohasida ta'lim va ta'limning o'zaro

ta'sirini tahlil qilish, uning xususiyatlarini o'rganish. 4. Maktabgacha ta'lim sohasida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar va ijtimoiy muammolarni aniqlash. 5. Empirik tadqiqotlar asosida maktabgacha ta'lim tizimining rivojlanish tendensiyalarini aniqlash. Empirik tadqiqot obyekti ota-onalar, o'qituvchilar, maktabgacha ta'lim muassasalari ma'murlari, umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'qituvchilari, shuningdek, o'rmon ta'lim boshqarmasi rahbarlari va mutaxassislari.

O'zbekistondagi o'zgartirishlar sharoitida, bir tomondan, barcha sohalarda sezilarli o'zgarishlar va ilmiy va texnologik taraqqiyot, mehnatning tabiati va mazmunidagi o'zgarishlar, boshqa tomondan, jamiyatni rivojlantirishning optimal strategiyasini ishlab chiqish uchun yangi yondashuvlar va echimlar talab etiladi. Ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy xulq-atvorning mavjud va mumkin bo'lgan variantlarini, tegishli ilmiy ishlanmalarni, tavsiyalar va ijtimoiy rivojlanish prognozlarini tanqidiy tahlil qilish zarur, bu faqat ijodiy, erkin fikrlaydigan, yuksak madaniyatga ega va chuqur, doimo yangilanib turadigan va rivojlanayotgan bilimlarga ega bo'lgan shaxsni yaratishi mumkin.

Zamonaviy sharoitda odamlar o'rtasida ishlab chiqarish, turmush tarzi, o'zaro ta'sir shakllari insondan, boladan nafaqat umumiy ta'limni, balki birinchi navbatda, ishda yuqori natijalarga erishish va hayotni yanada xilma-xil qilish imkonini beradigan individual qobiliyatlarni ochib berishni talab qiladi. Shunday qilib, bugungi kunda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy rivojlanish qarama-qarshiliklarini faol va konstruktiv tarzda hal qilishi, ijodiy yondashishi, tashabbuskor bo'lishi mumkin bo'lgan shaxslarga bo'lgan ehtiyoji dolzarbdir. Bizning fikrimizcha, bunday individuallikning rivojlanishi faqat insonning ijobiy o'zgarish faoliyati amalga oshirilishi mumkin bo'lgan qadriyatlar, me'yorlar va qoidalarni o'zlashtirishi sharti bilan amalga oshirilishi mumkin. Binobarin, jamiyatning faol, ijodiy, tashabbuskor faoliyat subyektiga bo'lgan ehtiyojini amalga oshirish nafaqat umumiy qoidalar, me'yorlar, tamoyillar, qadriyatlarga emas, balki ularni o'z daromadlarini aniqlash, faoliyat subyektlari sifatida shakllantirish uchun mustaqil ishlarga jalb qilish orqali amalga oshirilishi mumkin. Biroq ko'p yillar davomida mavjud bo'lgan navqiron avlodning ta'lim-tarbiya tizimi bugungi kunda zamonaviy talablarga javob bermaydi, jamiyatning dolzarb ehtiyojlarini qondirmaydi. Shunday qilib, biz avvalgi avlodlarning ijtimoiy tajribasini o'rganish va keyingi avlodlarga uzatish asosida bolalarni tarbiyalash tizimining inqirozini, ongni va xatti-harakatlarini shakllantirishimiz mumkin. Ta'lim jarayonining mohiyatini an'anaviy tushunish faqatgina ta'sir obyekti sifatida qabul qilinadigan idrokni keltirib chiqardi. Bunday holat ta'lim tizimiga xosdir. O'quv-tarbiya jarayonini optimallashtirish, unifikatsiya qilish tamoyillariga asoslangan holda,

o'quv rejaları, dasturları va ommaviy ta'limni standartlashtirish va standartlashtirish bilan birga, u jamiyatni erkin, ongli, ijodiy va o'z-o'zini rivojlantiruvchi shaxsni shakllantirishga olib kelmaydi va boshqara olmaydi. Qadimgi ta'lim tizimining inqirozi oilaviy ta'lim inqirozidir. Agar bugungi kunda yangi ta'lim tizimining ilmiy asoslari haqida gapiradigan bo'lsak, ota-onalar maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashning yetakchi instituti sifatida harakat qilishlari mumkinmi? Oila faol, ijodiy, moslashuvchan shaxsni tarbiyalashni ta'minlay oladimi? Ota-onalarning "moslashuvi" jarayoni yangi sharoitlarga, hayot talablariga qanday ta'sir qiladi? Bunday sharoitda, ta'lim-tarbiya jarayoni sifatida ongli ravishda boshqariladi va maxsus bilimlarga tayanadi, eng muhimi, maktabgacha ta'lim sohasida amalga oshirilishi mumkin. Shuning uchun mamlakatimizda maktabgacha ta'lim va tarbiya sifatini, mazmunini va yo'nalishini aniqlash dolzarb ahamiyatga ega. Ta'lim tizimining ushbu bosqichining zamonaviy talablarga muvofiqligi darajasi to'g'risida o'z vaqtida va asosli qaror qabul qilamiz. Shuni ta'kidlashni istardikki, bugungi kunda bolalik va bolalar dunyosida kattalar dunyosining noaniq hissi mavjud. Bugungi kunda bolaning nima ekanligini, uning maqsadi, rivojlanish mohiyati, kim bo'lishi kerak va u qanday bo'lishi kerakligi haqidagi savolga asosli javob olish deyarli mumkin emas. Bundan tashqari, falsafa, psixologiya, sotsiologiya, pedagogika kabi ilmiy bilimlar sohalarida inson tabiatining ko'plab tomonlari haqida juda chuqur g'oyalar mavjudligiga qaramasdan, bu ilmlar ontogenez va maktabgacha yoshdagi bolalikda inson rivojlanishining qonunlari haqida zarur bilimga ega emasligini ta'kidlashimiz mumkin. Bu esa, o'z navbatida, maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish, bu jarayonning qonunlarini aniqlash muammosining ahamiyatini oshiradi.

Maktabgacha tarbiyachilarning rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlariga turli qarashlarning mavjudligi, bizning fikrimizcha, maktabgacha ta'lim tizimining ishlash maqsadini aniq tushunishning yo'qligiga olib keladi. Hatto ijtimoiy fanlar doirasida ham bugungi kunda uning faoliyatining mazmuni va mazmuni haqida bir necha fikrlar mavjud: bolalarni maktabga tayyorlash bosqichi sifatida; bolaning shaxsiyatini rivojlantirish bosqichi sifatida; bolada jamiyatga samarali moslashishning asosiy mexanizmlari va usullarini shakllantirish davri sifatida. Shuning uchun maktabgacha ta'limning mazmunli to'liqligi, asosiy xususiyatlarini aniqlash muammosi muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'lim tizimidagi o'zgarishlarni tahlil qilish, eng zamonaviy yangiliklar, yangiliklar, birinchi navbatda, maktab darajasini isloh qilish bilan bog'liq degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Maktabgacha ta'lim sohasidagi o'zgarishlar, bizning fikrimizcha, asosan, maqomli, tashkiliy va mazmunli emas. Bu xulosa ko'plab markazlar, gimnaziyalar va boshqa muassasalarni tashkil etishni, shuningdek, bolalarning hayotiy faoliyatini

tashkil etishning ko‘plab shakllarini yaratishni tasdiqlaydi, ularning asosiy vazifasi bolani maktabga yanada samarali tayyorlashdir, bu esa maktabgacha ta’lim muassasalarining maktabgacha va maktab o‘rtasidagi repetitorlik maqomiga o‘tishiga olib keladi. Natijada, maktabgacha ta’limning hozirgi holatini ushbu sohadagi yangiliklarni amalga oshirish uchun boshlang‘ich sifatida tahlil qilish, shuningdek, uni isloh qilishning eng istiqbolli yo‘nalishlarini aniqlash dolzarb hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim sohasidagi savol va muammolar malakali va asosli javobni talab qiladi, bu esa faqat zamonaviy ota-onalarning fikr-mulohazalari, yo‘nalishlari va nuqtai nazarlari, maktabgacha ta’lim muassasalari o‘qituvchilari va rahbarlari, pedagoglarning ijtimoiy jihatdan o‘rganilishi asosida amalga oshirilishi mumkin. Maktabgacha ta’lim tizimining faoliyati muammolari I.V.Bestuzhev-Lada, N.P.Grishaeva, T.Danilina, G.E.Zborovskiy, E.Yu.Ivanova, N.Korotkova, A.B.Merenkova, L.Migeeva, N.Mikhailenko va boshqalar. Yuqorida qayd etilgan mualliflarning asarlarining ahamiyatini e’tirof etgan holda, biz tanlagan maktabgacha ta’lim muammolarini ijtimoiy o‘rganish yo‘nalishi hali yaxlit nazariy-uslubiy va empirik-ijtimoiy rivojlanishga ega emasligiga ishonamiz.

1. Maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsini zamonaviy sharoitda rivojlantirish, tarbiyalash va tarbiyalash jarayonlarining asosiy xususiyatlari aniqlandi. Bu yosh davrining asosiy xususiyati, mikrosredoy bilan o‘zaro aniqlash qoidalar va odamlar birgalikda hayot qoidalarini o‘zlashtirish turli darajada ta’minlash, shuningdek, katta yoshdagi o‘z-o‘zini rivojlantirish yo‘llarini rivojlantirish bo‘yicha yo‘nalishini belgilash bolaning asosiy normalarini o‘zlashtirish, deb qayd etiladi.

2. Zamonaviy sharoitda maktabgacha tarbiyachi ko‘plab oilalar va maktabgacha ta’lim muassasalarida tarbiyalashning an’anaviy yondashuvlari asosida amalga oshirilishi isbotlangan. Zamonaviy sotsiologiya, psixologiya, pedagogika, valeologiya va boshqa ijtimoiy fanlar yutuqlari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning ongi va xulq-atvorini shakllantirishning sifat jihatidan yangi tizimiga o‘tish zarurligi qayd etildi.

3. Maktabgacha ta’lim sohasida ta’lim va ta’lim jarayonlarini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari tahlil qilindi va tahlil qilindi, ya’ni maktab tizimi turiga ko‘ra darslar maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashning asosiy shakli sifatida ko‘rib chiqiladi va axloqiy, mehnat va hokazo.

4. Maktabgacha ta’limning zamonaviy holatining asosiy qarama-qarshiliklari aniqlandi: -yaqin atrof-muhit, unga taqdim etiladigan tabiiy-texnik muhit va maktabgacha ta’lim sohasida bolalar bilan ishlashni tashkil etish usullari bilan o‘zaro hamkorlikning asosiy normalarini o‘zlashtirgan faol, adaptiv, ijodiy rivojlanayotgan bolaga jamiyat ehtiyoji o‘rtasida; - maktabgacha ta’lim maqsadlari va maktabgacha ta’lim faoliyatining mazmuni, usullari haqida ota-onalar,

o'qituvchilar, maktabgacha ta'lim muassasalari rahbarlari va maktab o'qituvchilarining g'oyalari o'rtasida.

5. Zamonaviy maktabgacha ta'limni rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari va asosiy yo'nalishlari bo'yicha ota-onalar, tarbiyachilar, maktabgacha ta'lim muassasalari rahbarlari va maktab boshlang'ich sinf o'qituvchilari fikrlarining sezilarli darajada mos kelmasligi aniqlandi. Natijada, boshlang'ich sotsializmning dastlabki bosqichida bolaning zamonaviy nazariyasi va rivojlanish amaliyoti tomonidan talab qilinadigan maktabgacha yoshdagi bolalarning mazmuni va rivojlanish usullarini aniqlashda hech qanday birlik yo'q.

6. Mamlakatimizda maktabgacha ta'limning iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy, tashkiliy va mazmunli xususiyatlari XXI asr boshlarida rivojlanmaganligidan iborat rivojlanish tendensiyalarini belgilashda chuqur ijtimoiy qarama-qarshiliklar aniqlandi.

7. Maktabgacha ta'limni zamonaviy sharoitda rivojlantirishning yetakchi tendensiyalari bolalarning ta'lim faoliyatini tashkil etish, oila va maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlarining o'zaro hamkorligi shakllarida faqat bir nechta, qisman o'zgarishlarni ta'minlaydiganlardir.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'limni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-ishlab chiqilgan dasturlar mavjud emas, maktabgacha ta'lim muassasalarida 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni tarbiyalash va tarbiyalashni takomillashtirishning eng samarali usullarini ishlab chiqish uchun eksperimental baza shakllantirilmagan.

Boshlang'ich ijtimoiy axborotni yig'ish usullari: so'rovnomalar; yarim rasmiylashtirilgan intervyu; statistik ma'lumotlarni, boshqaruv hujjatlarini tahlil qilish; maktabgacha ta'lim dasturlarini mazmun-tahlil qilish. Namunani tashkil qilish usuli ikki bosqichli tabaqalashtirilgan. Tadqiqot davomida muallif tomonidan olingan natijalardan tashqari dissertatsiya ishlarida boshqa tadqiqotlar ham taqdim etilgan.

Olib borilgan tadqiqotlar natijalari va natijalaridan foydalanish mumkin: - bolalik davridagi ijtimoiy kontseptsiyani nazariy tushunish, ishlab chiqish va shakllantirish uchun; - zamonaviy sharoitda maktabgacha ta'lim tizimining ishlash jarayonini o'rganishning nazariy va uslubiy asoslari uchun; - maktabgacha ta'lim sotsiologiyasi kontseptual apparatini tartibga solish va tizimlashtirish; - "ta'lim Sotsiologiyasi", "maktabgacha ta'lim Sotsiologiyasi", "bolalik Sotsiologiyasi" o'quv kurslarini ishlab chiqish va o'qishda. - tadqiqot natijalari va tavsiyalari 1995-2000-yillarda o'rmon shahri ta'lim tizimini rivojlantirishning sha uzoq muddatli dasturini ishlab chiqishda va 2001-2005-yillarda qo'llanilgan.

Maktabgacha ta'limni bolaning rivojlanish tizimi sifatida olib borgan tadqiqotimiz quyidagi xulosalar chiqarishga imkon beradi. Maktabgacha yoshdagi

bolalik davrida bolaning rivojlanish jarayoni murakkab ijtimoiy hodisa bo'lib, uning tahlili turli ilmiy fanlar: falsafa, psixologiya, sotsiologiya, pedagogika va boshqalarning imkoniyatlari va yutuqlaridan foydalanib murakkab tarzda amalga oshirilishi kerak. Shu bilan birga, yuqorida aytib o'tilgan yondashuvlarning integratsiyalashgan aloqasi bizga sotsiologik ko'rinadi, chunki u shaxsiy va ijtimoiy, obyektiv va subyektiv tahlillarni birlashtirishga imkon beradi. Shaxsning rivojlanishini sifatli davlatlarni o'zgartirish jarayoni, uning xususiyatlarini o'zgartirish, shaxsni ijtimoiy sifat sifatida shakllantirish jarayoni sifatida tushunish, biz ushbu hodisani shaxsning o'zaro ta'sir doirasi, rivojlanish usullari yoki mexanizmlari, shuningdek, muayyan mazmunli jihatni o'z ichiga olgan tizim sifatida tasavvur qilishimiz mumkin. Kontent nuqtai nazaridan, bolalarni rivojlantirish jarayoni qadriyatlar, me'yorlar, bilimlar, xatti-harakatlar namunalari, boshqa kishilarga muayyan madaniyat elementlari, ijtimoiylashuv jarayoni sifatida munosabatda bo'lishni anglatadi. Boshqacha aytganda, rivojlanish madaniyatga qo'shilishdir. Bolaning shaxsiyatini rivojlantirish-asosiy faoliyatni joylashtirish jarayoni: muloqot, o'yin, ta'lim va h.k., ularning har biri inson hayotining ijtimoiy maydonini qamrab oladi. Ushbu jarayonning mohiyatini nazariy tahlil qilish asosida biz rivojlanish jarayonining quyidagi modellarini ta'kidladik: birinchi navbatda, rivojlanish insonning qarama-qarshiliklari, psixofizyologik xususiyatlari bilan belgilanadigan ichki deterministik jarayondir; ikkinchidan, ko'p jihatdan u ijtimoiy vaziyat, atrofdagi odamlar, dunyo, tabiat va o'zi bilan ijtimoiy o'zaro ta'sirlarning tabiati bilan belgilanadi; uchinchidan, bu jarayon o'z-o'zini yaxshilashga, faoliyat va muloqotda ishtirok etishga qaratilgan shaxsning faoliyati chorasi bilan bog'liq; Bolaning rivojlanish jarayonida o'zaro munosabatlarining asosiy yo'nalishlari atrofdagi odamlar, tabiat, obyektiv dunyo va ular bilan o'zaro munosabatlardir. Boshlang'ich ijtimoiylashuv jarayonida bolaning rivojlanishining asosiy usullari sifatida biz ta'lim va ta'lim (yoki ta'lim) ni aniqladik, ushbu tushunchalarning mohiyatini va mazmunli to'liqligini aniqladik, shuningdek, ularning bolaning rivojlanish tizimidagi nisbatlarini tahlil qildik. Ta'lim toifasining nazariy va uslubiy tahliliga asoslanib, biz ushbu jarayonning quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini ta'kidladik: uning maqsadi, mavzu va obyekt, ta'limning maqsadi yoki modeli mavjudligini nazarda tutadi; ko'p faktoring, chunki shaxs doimo turli xil ta'sirlarga duch keladi va nafaqat ijobiy, balki salbiy tajribani to'playdi; nafaqat subyektning faoliyati, balki ta'lim muassasasining faoliyati, shuningdek, o'qituvchining shaxsiyatining etakchi roli; bevosita ta'lim.

Ta'limning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rib chiqish uchun mavjud yondashuvlarni tahlil qilish ushbu turkumning mazmunini madaniy qadriyatlar subyekti

tomonidan assimilyatsiya qilinadigan ijtimoiy-madaniy faoliyat turi sifatida aniqlashga imkon berdi. Ta'lim va tarbiya mohiyatini o'rganish ularning obyektiv asoslari asosiy sotsializm bosqichida shaxsning rivojlanishi ekanligini ko'rsatadi. Shunday qilib, bolalarni tarbiyalash va o'qitish (ta'lim) tizimlari bolaning shaxsiyatini erta bolalikdan ijtimoiy etuklikka erishish uchun obyektiv qonunlar asosida qurilishi kerak, ya'ni har bir yoshdagi shaxsning aqliy rivojlanishining ziddiyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, faoliyatning yetakchi turi, atrof-muhit ta'sirining xususiyatlari, shuningdek, shaxsning faoliyatini rag'batlantirish. Ta'limning o'ziga xos xususiyatlarini ko'rib chiqish uchun mavjud yondashuvlarni tahlil qilish ushbu turkumning mazmunini madaniy qadriyatlar subyekti tomonidan assimilyatsiya qilinadigan ijtimoiy-madaniy faoliyat turi sifatida aniqlashga imkon berdi. Ta'lim va tarbiya mohiyatini o'rganish ularning obyektiv asoslari asosiy sotsializm bosqichida shaxsning rivojlanishi ekanligini ko'rsatadi. Shunday qilib, bolalarni tarbiyalash va o'qitish (ta'lim) tizimlari bolaning shaxsiyatini erta bolalikdan ijtimoiy yetuklikka erishish uchun obyektiv qonunlar asosida qurilishi kerak, ya'ni har bir yoshdagi shaxsning aqliy rivojlanishining ziddiyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, faoliyatning etakchi turi, atrof-muhit ta'sirining xususiyatlari, shuningdek, shaxsning faoliyatini rag'batlantirish. Maktabgacha yoshdagi bolalik hodisasini tahlil qilishning ijtimoiy yondashuvining mohiyati bolalarni 3-dan 7-yilgacha bo'lgan ijtimoiy-demografik guruh, ularning etakchi hayot turlari, shuningdek, ijtimoiy hayot shakllari deb hisoblashdir. Ushbu ijtimoiy-demografik guruh vakillarining hayotiy faoliyati jarayonini tahlil qilishning faol yondashuvi maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyatini aniqlashga imkon berdi-ular orqali ijtimoiy o'zaro ta'sirning faol va mustaqil subyektlari bo'lib, bu ularning o'ziga xos xususiyati va o'ziga xosligi. O'yinning kelib chiqishi va mohiyati haqidagi mavjud nazariyalarni tahlil qilish db Elkoninning o'yin ijtimoiy tabiatining eng maqbul nazariyasini ajratishga imkon beradi. Ushbu nazariyaning nuqtai nazari bo'yicha, o'yin inson faoliyatining ma'nosini bilish funktsiyalarini va bolaning inson dunyosida o'z o'rnini aniqlash usulini bajaradigan muayyan bolalar faoliyati hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish bizga ularning o'ziga xos xususiyatlarini ajratishga imkon berdi: vizual-majoziy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish, bu bolaning tashqi xulq-atvorini, kattalar faoliyatining xususiyatlarini idrok etishiga olib keladi, shuningdek, og'zaki-mantiqiy fikrlashning shakllanishi va shunga muvofiq, 5-6 yildan buyon faoliyat turi sifatida ta'limni joriy etish; yetakchi faoliyat turi-kattalar xatti-harakati;

- kattalarni baholash orqali atrof-muhitni yo'naltirish va his qilish orqali axloqiy o'zini o'zi boshqarish tizimini shakllantirish, madaniy qadriyatlarni,

me'yorlar va qoidalarni rivojlantirish; - bolaning tabiiy sifati sifatida o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini hurmat qilish qobiliyatini shakllantirish; bolaning ijtimoiy o'zaro ta'sirlarining sohalari tashqi dunyo, tabiat, odamlar, o'zlari bilan o'zaro munosabatlardir.

Shunday qilib, biz maktabgacha bolalik davrida bolalarning rivojlanish jarayonining quyidagi xususiyatlarini aniqladik: birinchi navbatda, ichki qarama-qarshiliklar va aqliy rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlari, ya'ni bolaning tashqi xulq-atvorini, faoliyatning xususiyatlarini idrok etishiga olib keladigan vizual-majoziy fikrlashni rivojlantirish; ikkinchidan, bu jarayonning muhim mazmuni axloqiy qadriyatlar tizimini shakllantirish, ish sifati elementlarini shakllantirish (Iroda, sabr-toqat, o'z-o'zini nazorat qilish va boshqalar);uchinchidan, faoliyatning yetakchi turini aniqlash - o'yin, shuningdek, kattalar xatti-harakatlari va namunalarini modellashtirishga yordam beradigan ta'lim; to'rtinchidan, bolaning ijtimoiy o'zaro ta'sirlarining o'ziga xos xususiyatlari - tashqi dunyo, tabiat, odamlar, o'zi bilan; beshinchidan, bolaning o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ishlarni amalga oshirish imkonini beradigan tabiiy sifati sifatida faoliyati davrida bolaning rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari (qonunlari)ga muvofiq. Bizning fikrimizcha, ta'lim jarayonining vazifalari quyidagilar bo'lishi kerak: shaxsning tashqi ta'sir obyektidan shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmlaridan foydalanish asosida o'z-o'zini rivojlantirish obyektiga o'tish ehtimoli, ya'ni bolaning o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojini shakllantirish; axloqiy va madaniy qadriyatlar tizimini shakllantirish; 4-5 yildan boshlab o'z faoliyatini rejalashtirish qobiliyati.

Biz maktabgacha ta'lim sohasidagi ta'lim faoliyati qiymat, me'yoriy mazmunga ega bo'lgan bolalarning vizual-majoziy fikrlashini maksimal darajada rivojlantirishga qaratilishi kerak, deb hisoblaymiz va faqat bolaning o'rgangan qadriyatlari, me'yorlari, qoidalari asosida amalga oshirilishi mumkin. Shunga ko'ra, bolalarni o'qitish 5-6 yil oldin boshlanishi kerak. Maktabgacha ta'lim sohasida ta'lim va ta'lim jarayonlarini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini tarixiy-ijtimoiy tahlil qilish insoniyatning rivojlanish tarixidagi o'ziga xos xususiyatlarini ta'kidlash imkonini berdi.

Hozirgi holat, bizning fikrimizcha, maktabgacha ta'limning zamonaviy sharoitda faoliyat yuritishida bir qator qarama-qarshiliklar va muammolar keltirib chiqaradi. Shunday qilib, ularning rivojlanish qonunlari va ontogeneza inson rivojlanish qonunlari haqida bilim etishmasligi yoki etarli emasligi, shuningdek, maktabgacha ta'lim amaliyotida bunday ta'limni etarli darajada hisobga olmaganligi asosida bolalarni tarbiyalash zarurati o'rtasida ziddiyat mavjud.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. – T.: “O‘zbekiston”. – 2017. – 102 b.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimi 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qarori.

3. “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari”. – T.: 2018.

Taylanova Shohida Zayniyevna

O‘zbekiston- Finlandiya pedagogika instituti, pedagogika fanlari doktori, dotsent

shohida@mail.ru